
Szabadság a börtönben és börtön a szabadságban

(Visszapillantás) 75. évembe léptem. Itt az ideje annak, hogy megírjam hosszú életem – számomra nagyon fontos – tanulságait. Egyfajta szellemi vég-rendeletemet. Nem tartok igényt a hibátlanságra. Azt sem titkolom, hogy elfogult vagyok. Nagyon szeretem Magyarországot. Itt születtem. Munkáim oroszánrészét itt és Magyarorszáért írtam. De a származásom szerint orosz nemes vagyok, akinek a családját teljesen kiirtották a bolsevikok. Például apai nagyapámat – aki a Fehér Hadsereg ezredese volt – azért végezték ki, mert a taskenti erődben, ahol már csak katonaiskolás gyerekek harcoltak, megszánya őket, fehér zászlóval lement a bolsevik parancsnoksághoz azért, hogy föladjja az erődöt. De kiszállva a páncélautóról, nekiestek a vörösök, és puskatusokkal eltörték a gerincét, majd ott helyben – se bíróság, sem ítélkezés – lelőtték.

A szocialista diktatúra anyagait már alaposan áttanulmányozták, de a rendszerváltás költségeinek, árának a kérdése még csak föl sem merült. Holott van belőlük bőven: a munkanélküliség és a bűnözés, a magyar ipar leépítése, privatizálása, a vizet elnyelő csatornák helyett a feleslegesen épített és a víz átszivárgását megengedő gátak. Nem is szólva, a munkásság és a parasztság fölszámolásáról, vagy akár a megnyomorított értelmiségről.

Fiatal koromban a legszebb korszakom a gimnáziumok évei voltak. Leírom egy napom. Reggeli előtt kitisztítottam a szénkályhát és betöltöttem azt papírral, fával és szénnel, de nem gyújtottam be. A gimnázium úgy 2 km-re lehetett. Az egész utat végig gyalog tettem meg. Általában napi 5 órát kellett végigülni, szombaton csak 4-et. Utána hazagyalogoltam és begyújtottam a kályhát. Volt egy nyugágyam, amelyen úgy fél órát pihentem, majd – miután a szoba bemelegedett – tanultam a leckéimet. Elolvastam és magamban átstrukturáltam az anyagot a magam logikája szerint. Ezt követően olvastam, zenét hallgattam, néha verseket írtam. Az akkori iskolarendszer nem telepedett rá a szabadidőnkre. Az értékeket viszont belénk ültették és ránk bízták annak teljesítését. A tüzelőt a családnak szombatokon hordtam föl egy szűk hátsólépcsőn zsákban. Három zsák szenet és két zsák – általam kikeresett, fűtésre használható tönköket és a begyűjtásra alkalmas fölívágot aprófát – cipeltem föl. Ezután megfürödtem és elmentem a klubba apám levetett elegáns felöltőjében. A klub sajnos ma már csak egy luxusétterem. A klubban nagy élet volt: táncestek, udvarlás, szavalóversenyek (magam is nyertem néhányat), nagy viták és – például – kenut is építettünk. A virtus a tudás és a szellemiség volt. Fényévnyi távolságra a diszkóktól. Mivel a Bajza utcában laktunk, közel volt hozzánk a Nagymező utca, a magyar Broadway: a Thália, Radnóti, Mikroszkóp stb. színházak – nem messze tőlük az – Operett, az Opera és az Erkel színházak. Más irányban ott volt a Szépművészeti Múzeum és a Mücsarnok. Mindenhova gyalog mentem. Szinte minden darabot és kiállítását megnéztem. Csak régi és új klasszikusokat adtak. Sőt kialakult – illetve fönmaradt a múltból – egy nívós értelmiségi réteg Németh Lászlóval, Kodolányi Jánossal, Kodály Zoltánnal, Kassák Lajossal, Szinétár Miklóssal, Illyés Gyulával, Kolozsvári Grandpierre Emillel, Nemeskürty Istvánnal, Major Tamással, Kálnoky Lászlóval és sok más mérnökkel, tudományos kutatóval, színésszel és zenészzel az élen.

Ami pedig a nyaraimat illeti, minden egyes nyáron dolgoztam nehéz fizikai munkákon. Például az általános iskola utáni nyáron Bükkszentléleken két hónap alatt erdőmunkásokkal ritkítottuk a cserjét, döntöttük a fákat, vagy a következő nyáron a badacsonyi

szőlészetben a paraszttal köves vágókon kapáltuk (tányéroztuk) és metszetük a szőlőt egy hónapon át. Nehéz feladat volt, minden sor után köszöriültük a kapát. A második gimnáziumot követve Egerbe is eljutottam szőlőmunkásnak egy hosszú hónapra. És mivel az akkori idők mezőgazdasági munkásai naponta 10 – azaz tíz – órán át dolgoztak – akár fúj a szél, vagy jött az eső – én velük dolgoztam és izzadtam, a sortól nem is maradtam le. De emlékszem, hogy az egyik napon kiszállt belőlem az erő. Két napig nem tudtam dolgozni. Hevertem a munkásszálláson. De senki sem hajtott ki munkára. A harmadik napon fölkeltem és munkába mentem. Ekkor ismertem meg a magyar parasztokat: erősek, érzékenyek, együtt érzők, határozottak és nagyon intelligensek. Nagy kár, hogy mára a gép fölszámolta őket!

Az érettségi bizonyítvány megkapása után nem jelentkeztem egyetemre, hanem elmentem Soponyára – a soponyai gyerekvárosba – képzés nélküli nevelőnek, mert érdekelt az akkori pedagógia. Szilárd és rendezett volt. Csak kissé, de nem bántóan laikus. Egyik módszeremmel – a reggeli futással – neveltem a legjobbakat. Aztán az ELTE Bölcsész Karára fölvettek 1961-ben. Már az első év után csatlakoztam azokhoz a hallgatókhoz, akik elhatározták – vagy akiknek elrendelték –, hogy Tokaj alá menjenek csatornákat ásni, hogy elkerüljék az áradásokat. A meder, amelyet kiástunk, megfelelt egy kis folyónak, amikor ráeresztették a vizet. Nem is tudtam akkor nagy áradásokról. A második egyetemi évem után az egyik barátom unszolására, jelentkeztem Oroszországba, ahol a Leningrádi Állami, Zsdanovról elnevezett, Egyetemre kerültem. Szívesen mentem, mert szinte minden elődöm ott született, vagy ott élt egy ideig. Amikor megérkeztem Leningrádba elcsodálkoztam, mert minden ház és palota Nagy Péterre és II. Katalinra emlékeztetett. Nem Leningrád ez, hanem Szentpétervár volt és maradt. Kivéve a munkásnegyedeket.

1975-ben az MKT – Marx Károly Közgazdasági és Tudományegyetemre hívtak meg adjunktusnak. Az első benyomásaim nagyon jók voltak. Az épület jó karban volt, a barna bútoros könyvtár bensőséges és komoly csendet sugárzott és parancsolt, külön teremrész volt a tanári étterem és a diákmenza. Az egyetem világhírű volt. Szerencsémre egyszer sem találkoztam elszállt dogmatikus kollégával. A diákoknak kötelező volt az órára járás, a rendszeres tanulás és a tisztességes vizsga. A tárgyakat módszeresen egymásra építették, így tanulásra alkalmassá tették. Sok diák messzi vidékről és falvakból jött, de az első félévet követően a vizsgákon kiderült, hogy sikeresek voltak. Érdemes volt felvenni őket. Nem építettünk előre életpályamodellt, de léteztek perspektívák, mert akkor már húsz év óta minden állásban munkaerőhiány volt. Ugyanis az az „átkos” rendszer fékezte a gépesítést, hogy legyen munkája a munkásnak. Számos konferenciát tartottunk, de a termékért nem kellett fizetni. Az aulában fényes bálakat rendeztünk. Egy-egy bálra szinte majdnem az egész budapesti ifjúság eljött. De az „átkos” egy nagy hibát követett el: a társadalmat hierarchikusan munkásra, parasztra, értelmiségre és egyébire osztotta. Meg is lakolt érte.

Ezekben az években találkoztak a Balatonnál a nyugati és a keleti Németország egymástól – vasfüggönnyel – eltépett rokonai. Magyarország volt a Birodalom „legvidámabb barakkja”. Valóban úgy érezte az ország körülbelül 70 százaléka, hogy ez az ország: egyfajta „szabadság a börtönben”. Szegények voltunk és nyomottak is, mert a rákosi vész-korszak és 1956-os forradalom leverése ott élt az emlékezetünkben. De élni akartunk, bízva a jobb jövőben. Ami el is jött, de nem egészen úgy, ahogy mi azt elképzeltük. A továbbiakban szembenézünk az jelennel. Nem lesz könnyű.

(Szembenézés a jelennel) Talán kiderült, hogy a fentiekkel mi nem az „átkost” istenítjük. Mi és nagyon sokan csak arra vagyunk kíváncsiak, hogy elértük-e azt, amiről

1956 hősei álmodtak. Vajon sikerült-e a rendszerváltással elérni ezeket az álmokat? Hát akkor kezdjük el! A jelenkor filozófiája a lebontás, azaz a társadalom struktúrájának eliminálása. Nézzük ennek a valószínűségét a pedagógiával. A mai diák naponta 8 órát ül az iskolában. A tanár – többnyire állva – szintén tanít, fegyelmez és segít ugyancsak 8 órában, hacsak a 2016-os oktatási reformokat nem buktatja meg a demokratikus ellenzék, melyeket már többen „ötödik hadoszlopnak” mondanak (néhai Franco tábornok szóhasználatának a mintájára). De reményeink szerint egyszer csak megértik, hogy a liberalizmusban minden szabad, de a diákot fogni – illetve fegyelmezni – kell, de nem kifárasztással, hanem értékekkel. Ahogy az én fiatalságomban. És azt is megtapasztalják, amit én megtapasztaltam Soponyán, ahol a szegény gyerekek kívánták is a tanári szigort, mert csak így tanulhatják meg a valóságot, és azt is, hogy a büntetés nem szadizmus, hanem az időben megtanulható és megtanulandó valóság kicsinyített modellje, amely visszaüt, ha nem veszed észre a természetét. És hasonló módon kezelték és szerették a jutalmakat is.

Reménykedjünk, de most már térjünk át az egyetemekre. Ma az egyetemi hallgatók nem is annyira tanulnak, inkább vállalkoznak, hogy megkeressék a hallgatói lét fenntartásához nélkülözhetetlen összeget. Ezért volt bölcös az a rendelet, amely szerint az előadások látogatása nem kötelező. Annál is inkább, mert a méltányos tanári kar nem strukturálja a tananyagot, hanem – külhoni mintára – helyette bevezeti a kreditpontok intézményét. Ilyen körülmények között a diák nem a tudásra, hanem a kreditpontok mennyiségére koncentrál. Azokat a tárgyakat veszi föl, amelyekre több kreditpontot osztanak. A nagy vívmányt – az egyéni oktatást – a rendszerváltás után kiiktatták, mert nem bizonyult gazdaságosnak. Viszont gazdaságos az, ha minél kevesebb tanár minél több diákot oktat. Miért? Mert a tanárnak csak egy fizetése van, de minden diák – a maga módján – pénzhez juttatja az intézményt. A rendszerváltás előtti 78 magyar felsőfokú oktatóintézmény összevonásait is végrehajtották pénzügyi okokból. Ezzel hivatalosan odalett a szellemi sokféleség, a tolerancia, a rendszerváltás egyik legalapvetőbb normája. Ez pedig ahhoz vezet, hogy a tanárok – tisztelet a kevés kivételnek – egymással versenyeznek, hogy minél több diákot oktathassanak. Közben elterjedt az a nyugatról terjedő nézet, miszerint nem a szülők és a nevelők oktatnak és nevelnek, hanem maguk a diákok egymást. Mi ez? „Vak vezet világtalant?” Tipikus modern digitális nézet, amely szétszaggatja egymástól a korosztályokat, és aki ennek „bedől”, az – tetszik, nem tetszik – tagadja a történelmet. A televízió, a nagy „tanító” már csak ritkán – ha egyáltalában – mutat be történelmi filmeket. A magyar történelmi filmek is eltűntek, mint a kámfor. Helyette a filmekben jelentéktelen napi emberek szerepelnek, akik jelentéktelen környezetben, jelentéktelen problémákon rágcsálnak és jelentéktelen eredményeket érnek el. Vagy ott vannak az akciófilmek, ahol a főhős minden pillanatban meghallhat, így nem gondolkodik magas dolgokon, hanem csak reagál, akár egy túlélőgép. Szerencse, hogy az 56-osok túlnyomó többsége már nem él, mivel jelenlétükkel nem bántják a szerencsétlen műsorszerkesztők lelkiismeretét.

Közben fejlődik a technika, a tanár munkáját csökkentő módon. Például itt van a majdnem mindenki által ismert és elismert komputertechnika, amely a kivetítések révén kész anyagokat – tantárgyi konzerveket – mutat be a „power point” használatával. Szerencsétlenek. Több évvel ezelőtt láttam egy videoklipet. Egy érdekes történetet mutatott be. Az első képkockákon rendes osztályban rendes tanárral folyik az oktatás. A másodikban a hallgatók helyett magnetofonok ülnek az asztalokon és a tanár nekik szónokol. A harmadik jelenetképen mind a diákok, mind a tanár helyett számítógépek kommunikálnak. Felmerül a kérdés, hogy ki lett fölösleges: a tanár, vagy a hallgatóság, vagy mind a kettő?

Valószínű, hogy mind a kettő. Olyan média-előadást is meghallgattam, amelyben az előadó nagy meggyőződéssel mocskolta a „katedra-pedagógiát”.

Vagy itt van korunk „slágere”, az innováció. Téved, aki azt hiszi, hogy az innováció tarkítja a piaci kínálatot. Az innováció valójában nem tarkító, hanem leváltó. Vegyünk egy közismert példát: a lemezt leváltotta a magnetofon, a magnetofont a CD követte, majd jöttek csőstől a DVD-lemezek stb. De nem úgy, hogy ezeket együtt árulják a piacokon. Nem, a magnetofon megjelenése után már nem lehetett kapni lemezeket, a magnetofonokat sem lehetett kapni a CD megjelenése után stb. Különbösen jól láthatjuk, hogy halad az Európai Unióban a digitalizálás és vele minden analóg rendszer eltüntetése. A helyzetet a legjobban kényszerinnovációnak, vagy az innováció diktatúrájának nevezhetjük el. Számomra elképzelhetetlen az, hogy közvetlen a rendszerváltás után az amúgy is váltig csak nyomorgó és az 56-os időkben fegyvert viselő és használó forradalmárok elfogadták volna ezeket a – múltat gyilkoló – körülményeket.

(A lehetséges jövő) Korunk filozófiája a posztmodern és a liberalizmus. De mi lehet – példának okáért – a posztmodern? Hiszen ez a kifejezés csak korszerű utáni korszerűt jelenti? Talán nem tudnak újítani egy új magyar szót olyan társadalomban, ahol egy Kazinczy élt és működött? Hiszen még az „átkosban” is voltak nyelvvédők a magyar rádióban, akik rendszeresen neveltek a magyar nyelv szellemére és gyakorlására? Erre még most sem tudok válaszolni. De akkor mi lehet a liberalizmus? Előtag nélkül csak a korlátlan szabadságot jelentheti! Mint állapotot – megértem, de nem szeretem – az anarchiát. De ha reá, mint folyamatra gondolok, úgy – talán egy mai példával – az első világháború során birodalmak tűntek el: az orosz cárság, a török szultánság, az osztrák–magyar monarchia stb. A második világháború után leváltak az „anyaországokról” – Nagy-Britanniáról, Hollandiáról, Franciaországról, Belgiumról stb. – a gyarmatok. Igaz, hogy ugyanabban az időben, a mélyből felemelkedett a Szovjetunió (és a mellékholgató országok, nota bene Churchill javaslatára, amit Sztálin elfogadott Jaltában) (Sztarikov 2013). Majd szétváltak a nemzetek, ugyanígy tettek az etnikumok és az emberek, majd szétváltak az állapotaik, és – hinni se merem – szétváltak az „Önző gének” (Dawkins 1976) és a biológiai sejtek? De hiszen ez a rákbetegség, amelytől annyian pusztulnak el. Bizony a liberalizmus filozófiailag a társadalom rákosodása! Hihetetlen! De akkor mégis jobb volt, amikor a királyok a városoknak szabadságot adtak az adóban, a városi önkormányzatokban, árubeszállításokban stb.? Igen, a jelzős – tehát méltányosan és okosan korlátozott – szabadságokban. És talán a rendi társadalomban a rend, a rendszer és a dolgozó jobbság, a gazdag polgárság a testi és lelki nemesség és a művelt és őszinte papság? Talán. A rendszerváltás követően fölbomlott a Szovjetunió, Jugoszlávia és Csehszlovákia. Balkanizálódott és továbbra is balkanizálódik Európa. Sőt többet is mondok neked. Ha te szembeszállsz az e világot romboló filozófiákkal – ami ma már megtehető feladat –, akkor egy szívszorogató, a gyilkosokat vonzó, önmagadat romboló és mások által gúnyolt és gúnyoló vállalkozásban tönkretesz magadat. És a végén megbetegszik a szíved. Vállalod?!

Ugyanakkor viszont más, ellentétes hírek is érkeznek a leggazdagabb 300 pénzügyi zseni irányából: Földünk globalizálásáról. Ez a projekt nem új, hanem egy több száz éves elképzelés a nemzetállamok fölszámolásáról, a népek létszámának radikális csökkentéséről, a nemzeti nyelvek eltüntetéséről és egy nemzetközi identitás létrehozásáról. Ennek eszköze alapvetően a pénztöke, de vannak e tervezett folyamatnak pszichológiai, szociológiai és politikai, sőt katonai eljárásai is. Mármost e fent említett 300 nagy fába vágta a fejszét: az emberi fejlődés gyökereibe. A népek egyelőre alszanak és reménykednek

évezres – többen több évezres – múltjukban, létrehozták a „világörökség” intézményét, amelyekhez nem lehet hozzányúlni, legföljebb csak karban tartani. A „világörökség” koncepciója egyre tágul (Magyari Beck 2013). Ma már nemcsak a tárgyak, hanem a hagyományok, az alpművek – például Homérosztól az „Iliász” és az „Odüsszeia”, Dantétól az „Isteni színjáték”, Tolsztojtól a „Háború és Béke”, számtalan opera, grandiózus európai – és köztük, elsősorban a magyar – költészet József Atillával az élen (Cs. Szabó László 1982). És a nemzeti kultúránként létrejött emberi mentalitás. Nem is beszélve Ázsia, Afrika és Amerika tarka kultúráiról. Mármost az emberiség kirablásának egy kritikus pontján a kultúrák és a civilizációk fölébrednek és elsöprik a globalizátorokat. Annál inkább, mert a fejlődés nemcsak szintézis, hanem analízis is. Ahogy halad a globalizálás, úgy vonja maga után – törvényszerűen – a lokalitást.

Tehát a jövőben vertikális feszültségek, – a rosszabbik esetben – nagy háborúk fenyegetnek. A globális erők megtámadják a lokális kultúrákat. Atomot nem fognak bevetni, mert akkor elpusztul az egész világ. Mi több, nem is kell oda ember, aki az ominózus gombot lenyomja, mivel az atomfegyverek arzenálja annyira összetett és bonyolult, hogy lehetséges benne számtalan apró hiba, amelyek egyike magától fölrobbantja az egész Földet. Tehát a harmadik világháborút hagyományos fegyverekkel fogják végrehajtani. Az előkészítés elemei már működnek, egyelőre pszichológiai sikon, amikor gyengítik a nemzeti hovatartozás érzését, a becsületet, a szerénységet és a tisztességet. Délen – Közel-Keleten már dúlnak a háborúk. Egyelőre még csak az olajért. De ezt ki is lehet terjeszteni vallásháborúkká. A lopakodó veszedelem már érződik, amely egy globális – minden lokalitást eltörni akaró – háborúvá válik. Viszont ez a cél kivihetetlen. Ugyanis a földgolyónk nem globális. Rajta hegyek, vizek és szárazföldek vannak. A mélyében kőszén, olaj és vízenergia. Nem sorolom tovább. De biztos vagyok abban, hogy a természeti adottságok különbségei újraszülük mindenütt a lokalitást (Montesquieu 1975). Kiváltképpen a nemzeteket – a lokalitás legerősebb formáját. És ezzel megint újraszületik az evolúció és a történelem, amelynek a globalitás csak egy téves és véres epizódja volt.

(Egy pillantás a jelenkori migrációra) A jelenlegi migráció lehet az egyik módszer, amellyel a gazdasági Főhatalom el kívánja érni a fent említett céljait. Mi az, amit mi szembe állíthatunk már most a pusztulásunk előestéjén? Nos vannak-e precedensek, amelyekkel már éltek az európai és a nem európai nagyhatalmak. Valahol olvastam nagyon régen, még gyermekkoromban, hogy az amerikai telepesek, miután megépítették a Kelet-Nyugati vasutat, e vasútnak szállították el nyugatra a számukra fenyegető indiánokat. A rabszolgákkal kereső és azokat dolgoztató amerikai déli államok jövőendő rabszolgái a szállítóhajók mélyében lezártan utaztak új hazájuk felé. Sztálin pedig a krimi tatárokat vonatokkal szállította el a Volga környékére, és egyszer megjegyezte: „A magyar kérdés = vagonkérdés”. De léteztek emberségesebb eszközök is. Például Sztolipin, III. Sándor cár miniszterelnöke szintén sztolipini vonatokon telepítette le az Oroszország nyugati részén összezsúfolt parasztokat az embertől üres Szibériába. Minden sztolipini vagon két részből állt. Az egyik egy kis lakás vízzel, fekvőhelyekkel, asztallal, székekkel volt felszerelve, amelyek között utazott a család. A vagon másik részében a család termelési eszközei: kapák, kaszák, kalapács és talicskák stb. halmozódtak föl. A vonat csak akkor állt meg, ha valakinek megtetszett egy terület. Ekkor a család – az eszközeivel – leszállt a vonatról és annyi földet tulajdonított el, amekkorát meg tudott művelni. Így jött volna létre a szibériai kisparasztok tömege és talán még az embert szaporító apró falvak is. Sztolipin csak – a történelmileg potom – 20 évet kért Szibéria betelepüléséhez. De nem kapta meg. Egy orosz terrorista lelőtte.

Vajon mi akadályozhat bennünket abban, hogy ezen az emberséges módon visszajuttathassuk az Európába újabban betelepedett tömeget, vissza a saját hazájukba? Mi több, egyelőre ritka esetekben már maguk a migránsok sem tekintik szépnek az utakkal, zajjal és kevés növényvel csúf Európát, és a hazájukba kívánnak visszatérni, a „mesés Keletre”. Ez utóbbiak száma növekedni fog. Tehát milyen lehet a migránsokat és az európaiakat kielégítő megoldás? Először a migránsokat klasszifikáljuk, hogy melyek képesek hazatérni és melyek – egyelőre még maradnak. Akik már készek a visszaútra, azokat sztolipini – vagy annál is gazdagabb – vagonokban helyezjük el mutatis mutandis. És csak örülünk annak, ha közöttük orvososok, tanárok, tudományos kutatók, zenészek stb. és munkások, valamint parasztok, végül a bűnözők is visszautaznak. Mert ha vannak szakemberek és deviánsok is, az egész társadalmi struktúrát odavisszük, ahol születtek és felnőttek, végeredményben oda – a hazájukba – ahol boldogok lehettek volna, ha az „Új kontinens” fehér emberei nem robbantják ki az „arab tavaszt”. Azok a kevesek pedig, akik örökre telepedtek Európába és szakmájuk van, valamint dolgoznak, beszélnek a befogadó ország nyelvét vagy nyelveit, gyakorolják az ország morális elveit, ismerik az alapvető jogait is, azokat mi európaiak örömmel befogadjuk.

(*Börtön a szabadságban*) Be kell ismerni, hogy mi ma szabadságban élünk. De sajátos módon tesszük ezt. Mint fent említettük: leértékelték az értékeket és helyette – mint esz-közt – a fáradtságot használják a nevelésben. A filmekben nincsenek pozitív hősök. A klasszikusokat nem nézzük és nem hallgatjuk. Mégis igaza lehet Mitrofanov atyának – a pravoszláv egyház magas rangú, szenteket kiválasztó jeles tudósának –, aki egy ízben így fakadt ki nekem: „azért nincsenek ma igazi színészek, mert hiányoznak már az igazi személyiségek” – és aki nota bene nagyon szerette a magyarokat, mert a tapasztalatai szerint csak a magyaroknál figyelte meg azt a könnyed és felelős magatartást, ami a honfitársainál hiányzik neki (Mitrofanov 2009). És itt van a balkanizáció: sok kis nép és minden etnikum szürke dobozban. Vagy a migránsokat joggal távol tartó kerítések. Tehát, ahova csak megyünk, kívül-belül határokat látunk. Miközben a kor filozófiája leginkább az általános liberalizmus. Nem folytatom tovább az elemzést, mert a végén oda jutok, miszerint mi jelenleg a szabadság börtönében élünk.

HIVATKOZÁSOK

- Cs. Szabó László (1982). A magyar költészet századai. In: *Alkalom. Esszék irodalomról, művészetről*. Gondolat Kiadó. Budapest. (Cs. Szabó László a következő módon nyilatkozik a magyar költészetéről, közelebb-ről, József Atilláról: József Attila „Személyében, úgy érzem, a magyar költészet már Nyugat elé húzott. Verseihez mérve megszegyenül annak a korszaknak nyugati nyelveken írt egész programköltészete éppen úgy, mint nagytudományú, de embertelen hermetizmusa.” 43. old.)
- Dawkins, R. (1986). *Az őnző gén*. Gondolat kiadó, Budapest.
- Magyari Beck István (2013). Будущее как форма культурного наследия. In: *Философия и образование в современном мире*. «Владимир Даль» Санкт-Петербург. стр. 209–216.
- Митрофанов Г (2009). Трагедия России. Моби Дик, Санкт-Петербург.
- Montesquieu, Ch. (1975). *A rómaiak nagysága és hanyatlása*. Magyar Helikon, Budapest.
- Стариков, Н. (2013). Сталин. Питер. Москва, Санкт-Петербург.